

Titel: Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen

Citation: "Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K11*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Anne Mette Hansen; Johnny Kondrup, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2006 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-lf-txr-shoot-k3.pdf> (tilgået 12. juli 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K11

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.
[Læs CC0-erklæringen](#)

3. Tilblivelseshistorie

LF tager afsæt i Matt 6,24-34, som SK tidligere havde benyttet i anden afdeling af *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand* (1847) under titlen »Hvad vi lære af Lilierne paa Marken og af Himmelens Fugle. Tre Taler«.* Også i »Hedningenes Bekymringer«, første del af *Christelige Taler* (1848), optræder liljen og fuglen som læremestre.* Dette yndlingstema genoptages nu med de »Tre gudelige Taler«, der udgør LF.

I foråret 1848 udkaster SK ideen til den nye bog i journalen NB4:

Nye Taler om Lilierne og Fuglen.

Men siger Du maaskee: o, gid jeg var en Fugl, der lettere end alt jordisk Tyngende hæver sig i Luften, saa let, at den endog kan gjøre sig let nok til at bygge Rede paa Havet. Gid jeg var som en Blomst i Engen o: s: v: Det vil sige, det som Digteren anpriser som den høieste Lykke, til hvilket Mskets Ønske stræber tilbage, hvor ubilligt at gjøre det til Læremesteren for Den, som skal fremad.

Digterisk er nemlig Umidd. det man ønsker sig tilbage til (man ønsker Barndommen tilbage o: s: v:), men christelig er Umidd. tabt og den skal ikke ønskes tilbage men naaes igjen.

I disse Taler vil altsaa blive at udvikle Konflikten mell. Poesie og Xstd. Hvorledes Xstd i en vis Forstand i Sam[men]ligning med Poesien (der er ønskende, bedaarende, bedøvende, forvandlende Livets Virkelighed til en østerlandsk Drøm, som naar en ung Pige kunde ønske at ligge hele Dagen paa en Sofa og lade sig fortrylle) er Prosa - og dog netop Evighedens Poesie.

Selvfølgeligt vil Lilien og Fuglen [*marginaltilføjelse*: ∴ Natur-Skildringen] denne Gang faae end mere poetisk Colorit og Farvepragt, just for at vise, at det Poetiske skal bort. Thi naar Poesien i Sandhed skal falde (ikke for en tvær og treven Præsts Snak) saa skal den have Høitidsklæderne paa.*

Denne optegnelse, NB4:154, er udateret, men følges umiddelbart af en optegnelse, NB4:155, dateret »2^{den} Paaskedag«, som i 1848 faldt på den 24. april. Da den foregående optegnelse, NB4:153, stammer fra den 22. april,* må optegnelsen med ideen til LF altså være indført inden for tidsrummet 22.-24. april 1848. Ud for det sidste afsnit i optegnelsen har SK i marginen gjort en senere tilføjelse, NB4:154.b, selvstændigt dateret »d. 17 Mai 48«:

Her kunde ogsaa tages et Hensyn til den Bemærkning af Zeuthen i et Brev for en Uges Tid siden (som jeg i en skjødsløs Hentydning i Svaret ligesom slog paa at ville tage H: t:): »at der ogsaa gives en Bekymring for den Dag Igaar betræffende hvad man har spist - og ikke betalt.« Vanskeligheden er nemlig at faae den Dag Idag forudsætningsløs.
d. 17 Mai 48.*

Ideen til LF er altså nedfældet i journalen i slutningen af april 1848. Korrekturlæsningen af *Christelige Taler*, hvortil trykmanuskriptet var afleveret i trykkeriet den 6. marts, har endnu stået på ind i april måned; bogen var færdigtrykt den 13. april og blev annonceret som udkommet i *Adresseavisen* den 25. april.* I slutningen af april var det anstrengende arbejde med *Christelige Taler* og anfægtelserne i anledning af udgivelsen således et overstået kapitel (se fx NB4:158); men samtidig med udkastet til LF arbejdedes der på *Indøvelse i Christendom*, nr. I og II, og *Sygdommen til Døden*. Dertil kom flytningen den 27. april fra Nytorv til Rosenborggade.

At SK i maj måned dog har LF i tankerne, viser optegnelsen NB5:12, hvor han reflekterer over Matt 6,33, der hører til den evangelietekst, som danner udgangspunkt for bogen. Han skriver her:

»Tragter først efter Guds Rige« dette Ord kunde fremstilles saaledes, at man negativt gennemgik Alt Andet, og viste, at det var det ikke man skulde gjøre, ell. saaledes, at man viste, at det første Udtryk for først at søge Guds Rige i en vis Forstand er Intet at gjøre; thi at tragte først efter Guds Rige er først det Samme som at forsage Alt.*

Hen under sommeren skriver SK i journalen: »Jeg arbejder mere og mere anstrengt som en Døende, næsten segnende under Arbeidet; aarle og silde takkende Gud, for hvad han forunder mig, men derhos i mangt et mismodigt Øieblik følende al min Arbeiden som et Intet, som et Hanefjed i Forhold til Opgaven« (NB5:44).* Denne optegnelse er fra midt i juni måned, og det store arbejdspress må ses i lyset af, at SK skrev på hele tre bøger: *Indøvelse i Christendom*, *Sygdommen til Døden* og *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed*. Det forekommer dog ikke sandsynligt, at han på dette tidspunkt er begyndt på kladden til LF.

I journalen NB10:4 (optegnelsen er en umiddelbar fortsættelse af NB9:79) fra februar 1849 læser man: »Nu udkommer 2^{det} Oplag af Enten - Eller; men til det vil just 'en Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger' svare, og Udgivelsen svare til det Sving jeg maa gjøre. Hvad jeg har færdig bliver liggende. Det er Guld men

maa bruges med stor Forsigtighed.«^{*} Det fremgår ikke, hvorvidt SK med den sidste bemærkning også har LF i tankerne. Overhovedet findes der i journalerne intet vidnesbyrd om arbejdet med LF førend optegnelsen NB10:119 fra marts 1849, der lyder således:

»Digteren« drømmer om Bedriften, som han dog ikke selv kommer til at udføre, og han bliver veltalende. Maaskee bliver han just derfor veltalende, fordi han kun er Bedriftens ulykkelige Elsker, medens Helten er dens lykkelige Elsker; han bliver altsaa veltalende, fordi Savnet gjør ham veltalende. Thi »Savn« – o, Mskene tale i Misforstaaelse ilde om Dig, som var Du blot den Grusomme, og ikke lige saa barmhjertig, som tog Du blot, men gav Intet – Savn gjør væsentligen »Digteren«.
En Passus, som ikke blev brugt i den første Tale af »Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen«.^{*}

Den passus, hvortil der henvises, og som citeres, er en slettet marginaltilføjelse i kladden, ms. 1.2, bl. [8r]. Derfor må kladden, eller om ikke andet den del af kladden, som knytter sig til tale I, være afsluttet senest på det tidspunkt i marts måned, hvor SK indfører denne optegnelse i journalen. Han udtaler sig ikke selv om, hvornår kladden er påbegyndt. I journalen NB10 skriver han i april måned: »Hvor meget Gud er Den, der styrer det Hele, seer jeg bedst af, at just Talerne om Lilien og Fuglen er blevne til i den Tid – og det er lige hvad jeg behøvede. Gud være lovet!« (NB10:169).^{*} Imidlertid står det ikke klart, hvad der menes med »den Tid«. I en senere optegnelse fra sommeren 1849 refereres der blot til forordets datering: »Det maa erindres, at de tre gudelige Taler om Lilien og Fuglen er det Sidste jeg har skrevet. De ere af 5te Mai 49. Sygd. til Døden er fra midtvejs i 48« (med overskriften i marginen: »De tre gudelige Taler (Lilien og Fuglen) og Sygd. til Døden m:H:t: Tiden, paa hvilken de ere skrevne.«) (NB12:42 og 42.a).^{*}

Hvornår kladden er udarbejdet, er det således ikke muligt at afgøre med bestemthed, men vi må formode, at det er sket i begyndelsen af marts måned 1849. At LF ikke optræder blandt de skrifter fra 1848, som SK havde planer om at udgive under titlen *Fuldendelsens samtlige Skrifter, Frugten af Aaret 1848*, taler afgørende imod, at skrivningen af bogen skulle være påbegyndt i 1848. Trykmanuskriptet er antagelig udarbejdet i ugerne forud for afleveringen hos Bianco Luno.

Kladden til LF har et homogent præg og vidner om en regelmæssig skriveproces. Teksten i kladdens enkelte dele er fortløbende og synes skrevet i ét stræk. Kladdematerialet består af fem sammenhæftninger af blåt konceptpapir (mss. 1.1-5) og et løst indlagt blad (ms. 1.4.1). Sammenhæftningerne er nummereret 1-5 og bærer påskriften »Concept«.

Sammenhæftning 1 (ms. 1.1) rummer kladden til »Bøn«, en angivelse af evangelieteksten samt første halvdel af tale I. På forsiden har SK først skrevet følgende titel: »Fuglen under Himlen og Lilierne paa Marken«, hvor man bemærker dels den omvendte rækkefølge, dels pluralisformen »Lilierne« (som også benyttes i *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand, Christelige Taler* og i den ovennævnte optegnelse NB4:154). Denne titel er slettet, og ovenover står den endelige: »Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen«. I kladden er undertitlen blot »Taler« (således på forsiden af sammenhæftningerne 1, 3, 4 og 5; på sammenhæftning 2 mangler undertitlen). Forordet mangler i kladden; det synes at være skrevet til sidst og overført direkte til renskriften, jf. nedenfor. I sammenhæftning 1 er bl. [1v] og [2r] blanke (svarende til førstetrykkets blanke sider [4] og [5]). Efter »Bøn« på bl. [2v] følger på bl. [3r] en angivelse af evangelieteksten »Femtende Søndag efter Trinitatis«, men evangelieteksten er ikke skrevet ud, kun står der den samme overskrift, som man finder i *Forordnet Alter-Bog for Danmark*: »Dette hellige Evangelium skriver Evangelisten Matth. 6 Cap. 24 v. til Enden. / (Jesus sagte [sic] til sine Disciple)«. Derefter følger nogle blanke linjer til angivelse af, at her skal evangelieteksten stå. Nederst på samme side begynder kladden til tale I, hvor SK i marginen har tilføjet overskriften »N° 1.« og derunder en redigeringsbemærkning: »bliver en ny Pagina«, dvs. tvungent sideskift.

Tale I er skrevet igennem uden mange korrektioner og fortsætter hen i sammenhæftning 2 (ms. 1.2), hvis tre sidste sider udgør begyndelsen af den anden tale under overskriften »II«. På bl. [8r] ses blyantsletningen af den ovennævnte marginaltilføjelse, som SK senere citerer i NB10:119.^{*} Tale II fortsætter i sammenhæftning 3 (ms. 1.3), og her tillager omfanget af korrektioner betydeligt, ligesom der er mange, ofte store marginaltilføjelser. Kompositionen af denne tale har tydeligvis voldt SK større bryderier end den første tale. Slutningen af talen findes i sammenhæftning 4 (ms. 1.4) indtil bl. [6r]. Også her er der mange korrektioner, særlig i form af større blyantsletninger og mindre marginaltilføjelser. Tale III begynder i samme sammenhæftning bl. [6v] under overskriften »III«, og sammenhæftning 5 (ms. 1.5) rummer dens slutning. I denne tale er der også en del korrektioner, dog knap så mange som i tale II. Til en passage i talens begyndelse har SK på et vedlagt blad gjort en tilføjelse på to sider (ms. 1.4.1).

Forordet er skrevet på et løst blad blåt konceptpapir (ms. 2.2). Det er formodentlig udformet umiddelbart efter gennemskrivningen af kladden og er senere blevet indlagt i renskriften. Dateringen »d. 5te Mai«, SKs fødselsdag, afspejler ikke det faktiske tilblivelsestidspunkt, men gentager dateringen fra forordet til *To opbyggelige Taler*, 1843. I forordets tekst henviser SK sin læser til både dette ældre forord og forordet til *To opbyggelige Taler*, 1844, ligesom han hentyder til *Enten – Eller*, hvis 2. udgave udkom samme dag som LF.

SK har herefter taget fat på renskrivningen af bogen. Også renskriften bærer et meget regelmæssigt og

ensartet præg. Den er fra SKs side inddelt i to. Første del, kaldet »Reenskrift / N° 1.«, omfatter titelblad (ms. 2.1), forord (ms. 2.2), bøn, evangelietekstangivelse og tale I (ms. 2.3, s. 1-[28]). Herefter er indskudt det upaginerede bl. [15] med titel og undertitel: »'Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen' / Taler« samt angivelsen »Reenskrift N° 2.«, og på s. 29-73 følger renskriften af tale II og III. Med undtagelse af forordet, der er på blåt konceptpapir, er hele renskriften indført på gulligt, glat konceptpapir.

Renskriftens titelblad (ms. 2.1), hvor det øverste højre hjørne er uregelmæssigt afklippet, rummer bogens endelige titel samt for første gang den endelige undertitel: »Tre gudelige Taler« (se illustration 2).

Efter færdiggørelsen af renskriften noterer SK i journalen: »min Aand hviler, som nu i at have skrevet og i at skulle udgive de 3 gudelige Taler« (NB10:185).^{*} Det fremgår af samme optegnelse, at han har opgivet en idé om at lade bogen ledsage af »et Følgeblad« med titlen »Regnskabet«; dette kom senere til at indgå i *Om min Forfatter-Virksomhed* (1851).

Den 17. april 1849 afleveredes renskriften som trykmanuskript hos Bianco Luno, hvorefter førstekorrektoren blev læst af både Israel Levin og SK. Levin tog sig især af interpunktion, ortografi, typografiske anvisninger og udbedring af de mere indlysende sætter- og trykfejl, hvorimod SK selv i højere grad havde opmærksomheden henvendt på indholdet.

Førstekorrektorens tekst er blevet sat med et af de små hæfter med opbyggelige taler fra 1843-44 som skabelon. Dette fremgår af SKs bemærkninger til sætter, dels henvisningen på trykmanuskriptets titelblad: »Format og Tryk som to opbyggelige Taler 1843; 20 Exemplarer paa tyndt Velin« (se illustration 2), dels anmodningen på førstekorrektorens titelblad: »Maa jeg ikke faae de opbl. Taler tilbage, som De fik til at sætte efter« (se illustration 3). At sætter har benyttet et titelblad fra et af disse hæfter som skabelon, bevidner fejlen »Faaes hos Boghandler P. G. Philipsen.«, der i korrekturen er slettet med bemærkningen: »NB. Reitzel«. ^{*}

En del af Levins korrekturrettelser vedrører typografien. Overskrifterne »Forord« og »Bøn« skal sættes med mindre skrift, og bønneteksten skal afsluttes med »En lille, tynd Streg«. Han giver anvisning på, at overskriften til evangelieteksten skal »sættes med almindelig Corpus«. Den første tekstlinje i tale I: »'Seer til Himmelens Fugle; betragter Lilien paa Marken.'« skal sættes som en overskrift: »NB Denne Linie spatieres, og derefter tre Liniers frie Melletrum.« Opfordringen »Lader os af Lilien og Fuglen som Læremestere lære **Taushed**, eller lære at **tie**« (SKS 11, 16,13f.)^{*} skal fremhæves i forhold til den omgivende brødtekst: »NB Denne faaer to Liniers frie Plads over sig, og atter under sig. Derefter: 'Taushed eller lære at tie'. Derefter 1 Linies Mellemskydning, og Ordet *thi* følger yderst ude i den nye Linie uden at trækkes ind.« På samme måde skal også »'Søger først Guds Rige og hans Retfærdighed.'« (16,23) udhæves: »NB Linie 3 faaer 1 Linies Melletrum over og under sig.« Mange steder i korrekturen, hvor sætter har gengivet udtrykket »Enten – Eller« med tankestreg, har Levin ændret denne til en bindestreg. Som et eksempel på en ortografisk rettelse af Levin kan anføres, at han i overensstemmelse med Molbechs ordbog har moderniseret renskriftens »Hauge« til »Have« (15,1).

Sætters fejllæsninger af trykmanuskriptet udbedres, både af Levin og SK. En hyppig fejllæsning er 'for' læst som 'hos'; på s. 20 forekommer denne fejltipe hele 10 gange (22,19-23,13). Der er flere tilfælde af forveksling af 'm' og 'v' i ordene 'med' og 'ved', således at »ved« i renskriften sættes som »med« og omvendt »med« som »ved« (fx 47,3 og 47,18). Som andre eksempler kan anføres, at »ogsaa« er blevet sat som »opstaa« (13,21), »Forunderligt« som »Formodentligt« (14,18), »føder« som »hader« (14,21), »omskrive« som »overskrive« (18,7), »meest« som »evigt« (23,4), »meest« som »meget« (23,10), »falder« som »holder« (35,20), »uvurdeerlig« som »overordentlig« (36,4), »leve« som »lege« (47,8).

SK har foretaget enkelte mindre, indholdsmæssige og stilistiske ændringer i førstekorrekturen. Som eksempler kan anføres følgende: I begyndelsen af »Bøn« har SK ændret ordstillingen fra »Hvad man saa vanskeligt i Selskabet med Mennesker, især da i Menneske-Vrimlen, faaer at vide« til »Hvad man, i Selskabet med Mennesker, især da i Menneske-Vrimlen, saa vanskeligt faaer at vide« (10,2). Det »ulykkelige Barn« ændres til »Kjere« (15,8) og »Det« til »Begyndelsen« (17,5). Det andet »længes han« slettes i forbindelsen »Og ud til denne høitidelige Taushed længes han, bort fra Verdsligheden i Menneske-Verden, hvor der er saa megen Talen, bort længes han fra hele det verdslige Menneske-Liv« (18,22). I »med lettere Fjed end den lette Skabnings letteste Gang« reduceres »den lette« til »nogen« (20,15). Liljens konkrete, ubehagelige voksested, »en Mødding«, ændres til det ubestemte og neutrale »et saadant Sted« (31,33).

I enkelte tilfælde er tilføjelser kommet til i korrekturen. I passagen »Skoven er taus; selv naar den hvisker, er den dog taus.« har SK ændret komma til semikolon og tilføjet »er den dog taus« (19,4). Han har indsat »derimod« i »Hvis Du derimod giver Tid« (19,10). Hvor det om fuglen hedder, »at den har det saa godt, saaledes som den har det«, har han tilføjet »saaledes« (33,18).

Nederst på s. 16 har Levin noteret »En Revision udbedes.«, hvor SK har rettet »Revision« til »Correctur«. Dette stemmer overens med, at Levins og SKs rettelser i den bevarede andenkorrektur netop også ophører på s. 16, hvor SK nederst har skrevet: »Den Correctur er af den Beskaffenhed, at en *trædie Correctur* bliver

fornøden. S. K.« (se illustration 4). Frem til s. 14 er antallet af fejl af et sædvanligt omfang for en andenkorrektur på op til ca. 5 pr. side; men den utilfredshed, som anmodningen om en tredje korrektur er udtryk for, skyldes tydeligvis, at fejlene er mærkbart flere på s. 15 og 16, henholdsvis 19 og 12 fejl, idet kun et fåtal af anvisningerne fra førstekorrekturen her er blevet fulgt. Tredjekorrekturen er ikke bevaret.